5.
A szemiotikai textológia mint szövegtani elméleti keret

Minthogy a szövegnyelvészet összekötőkapocs az adott nyelv nyelvészetének nem szövegnyelvészeti ágai és a/egy szövegtan között, e program keretében szükséges a szövegtan felépítésének kérdéseivel is foglalkozni. A korábban már említett okok következtében itt saját — szemiotikai textológiának nevezett — szövegtani koncepcióm kívánom röviden vázolni.

Ez a fejezet PETŐFI 1996a (lásd a Bibliográfiai rájékoztató I/A szektrorát) első három fejezetének radikálisan lerövidített (és kis mértékben javított) változata. A lerövidítés abban áll, hogy az eredeti szövegből elhagytam mind a szemléltető példákat, mind a lábjegyzeteket, mind a bibliográfiai utalásokat; a kis mértékű javítás pedig minimális terminológiai változtatásokban.

Az alábbiakban a következő három témát érintem: 1) az általam elméleti keretként használt szövegtani diszciplína jellemző tulajdonságai, 2) az ennek a diszciplínának a keretében explikált szövegfogalom és 3) interpretációfogalom.

(Ennek a tematikának a tárgyalása a lerövidítés alapjául szolgáló szöveg mellett PETŐFI 1994 3.1. alfejezetében is megtalálható, lásd a Bibliográfiai tájékoztató ugyanazon szektorát.)

1. A szemiotikai textológiáról, az általam elméleti keretként használt szövegtani diszciplínáról

A szövegtani kutatás jellegét — mint minden más kutatását — tárgyának, céljának és módszerének együttese határozza meg. Az én törekvésem egy olyan szövegtan (kommunikátumtan?) létrehozása,

– amely intuitíve szövegnek minősíthető (nem szükségképpen csak lexikai verbális elemekből álló) kommunikátumokat tekint kutatása tárgyának, szűkebb értelemben véve azt, hogy mi módon lehet ezekhez a kommunikátumokhoz felépítés- és jelentésleírás(oka)t hozzárendelni;

– amelynek célja elsősorban elméleti, azaz a kommunikátumok felépítésére és jelentésére vonatkozó ismeretek optimális megismerése és rendszerbe foglalása, ami közvetve természetesen nagy mértékben kell, hogy növelje e szövegtan gyakorlati alkalmazhatóságát is; és

– amely módszerében nemcsak nyelvészeti ismeretekre támaszkodik (mert

tárgyát és célját tekintve nem támaszkodhat csak arra!), hanem egyrészt más jelrendszerekre (nem verbális médiumokra), másrészt általában a világra vonatkozó ismeretekre is, de módszere alapelvének a maximális mértékű explicitségre törekvést tartja.

Ezt a szövegtant (kommunikátumtant) szemiotikai textológiának neveztem el.

Az elnevezés textológia összetevőjének használatával azoknak a félrevezető következtetéseknek a létrejöttét (létrehozását) szeretném megakadályozni, amikre a szövegkutatással foglalkozó diszciplínák többi megjelölése — szöveggrammatika, szövegtan, szövegnyelvészet, vagy szövegelmélet — lehetőséget ad.

Az elnevezés szemiotikai összetevőjének pedig azt a funkciót szántam, hogy találó következtetéseket sugalljon. Ilyen találó következtetésnek tekintendő mindenekelőtt a következő három:

– a kommunikátumokat ez a diszciplína sajátos jelölő-jelölt–struktúrával rendelkező komplex jeleknek tekinti;

– a kommunikátumok felépítésében ez a diszciplína verbális és nem verbális (pl. képi-illusztratív vagy zenei) jelrendszerekhez tartozó elemek jelenlétét egyaránt megengedi;

– a kommunikátumokat ez a diszciplína mind szintaktikai (általános értelemben véve formai) felépítésük, mind szemantikai (intenzionális és extenzionális értelmű jelentéstani) felépítésük, mind pragmatikai felépítésük (adott vagy feltételezett kommunikációszituációbeli használatuk) szempontjából elemezni kívánja.

A szemiotikai textológia alaptulajdonságai röviden a következőkben foglalhatók össze:

A különféle kommunikációszituációkban létrehozott és befogadott — általa komplex jelekként kezelt — uni- és multimediális kommunikátumok (különös tekintettel a szövegnek nevezett multimediális, de dominánsan verbális kommunikátumok) interpretálása céljára szolgáló diszciplína.

Mint ilyen

– a lehetséges kommunikációszituációk, a lehetséges (uni- és multimediális) jelrendszerek, valamint a lehetséges uni- és multimediális kommunikátumok tipológiájára támaszkodik, de sem valamely médiumhoz (sem valamely természetes nyelvhez), sem valamely kommunikátumtípushoz nem kötött;

– a kommunikátumokat nem egyszer s mindenkorra statikusan adott objektumokként, hanem fizikai megjelenési formájuk (fizikai manifesztációjuk) és e megjelenési forma (manifesztáció) mindenkori befogadói (interpretátorai) interakciójának eredményeként kezeli;

– sajátos komplexjel-öszetevőket megkülönböztető kommunikátum-modellel operál;

– a kommunikátumok felépítésére vonatkozóan sajátos organizációformákat értelmez, amelyek között a kompozicionális organizáció (mind szintjeit, mind e szintek egységeit tekintve) centrális helyet foglal el;

– különféle kommunikátummegközelítés-módok és interpretációtípusok között tesz különbséget; a kommunikátummegközelítés-módok között jelentős szerepet szán a kreatív megközelítéseknek, az interpretációtípusok között centrális jelentőséget tulajdonít az értelmező interpretációnak;

– a kommunikátumok létrehozása és interpretálása folyamán a kommunikátorok által felhasznált bázisok (tudás-, hipotézis-, preferencia- és diszpozíciórendszerek) létrehozásának különféle lehetőségeivel számol;

– a bázisok és az interpretációk (mint végeredmények) explicit bemutatása számára különféle reprezentációs nyelvek (rendszerek) alkalmazását tartja szükségesnek;

– a fentiekben felsorolt tulajdonságaiból következően interdiszciplína.

A továbbiakban a fenti jellemzők közül mindenekelőtt a komplex jelnek tekintett szöveg fogalmával, valamint az interpretációtípusokkal kívánok foglalkozni.

2. A szöveg mint komplex jel szemiotikai textológiai fogalmáról

A szövegfogalommal kapcsolatban először e fogalom általános jellegű leírását kívánom nyújtani, majd ezután részletesen tárgyalni a szemiotikai textológia keretében értelmezett komplex jel felépítésének jellemzőit.

2.1. A szemiotikai textológiai szövegfogalomról általában

A szemiotikai textológia keretében használt — a különösebb megszorításokat nem implikáló kommunikátum értelménél szűkebb értelmű — szöveg szakszó olyan multimediális, de dominánsan verbális kommunikátumra utal, amely egy tényleges vagy feltételezett kommunikációszituációban egy tényleges vagy feltételezett funkció betöltésére alkalmasnak minősíthető, s mint ilyen, összefüggőnek és teljesnek (valamiképpen lezárt egésznek) tartható.

Ez a meghatározás (explicit vagy implicit módon) azt juttatja kifejezésre, hogy a szemiotikai textológia

– nem csupán a kizárólag lexikai verbális elemekből felépülő unimediális kommunikátumok szövegtanaként lett megalkotva (ha ugyan akár csak arra a szerepre gondolva is, amit például a prozódia a nem hangos olvasás esetében is játszik, egyáltalán állíthatjuk, hogy vannak ilyen kommunikátumok);

– nem követeli meg, hogy egy verbális kommunikátum, vagy egy dominánsan verbális kommunikátum verbális összetevője egyetlen természetes nyelv elemeiből épüljön fel; és végül

– a textualitást nem kezeli kommunikátumok belső (inherens) tulajdonságaként, hanem eldöntésében jelentős (ha nem is kizárólagos) szerepet szán a tényleges vagy feltételezett kommunikációszituációkban részt vevő kommunikátoroknak.

A szemiotikai textológia továbbá a multimediális, de dominánsan verbális kommunikátumokat olyan (jelölőből, jelöltből és az e kettő között értelmezhető jelölés-viszony(ok)ból álló) komplex jelekként kezeli, amelyeknek csupán a fizikai megjelenési formája (fizikai manifesztációja [= vehikuluma]) tekinthető valamennyi kommunikátor számára közel egyformán adottnak. A vehikulumokhoz hozzárendelt felépítés- és jelentésleírások jellege attól függően változik, hogy melyik alkotó vagy befogadó, melyik kommunikációszituációban, milyen elméletet (vagy implicit tudás- és feltételezésrendszert) használ a hozzárendelés végrehajtásakor.

Más szóval ez azt jelenti, hogy a szemiotikai textológia keretében használt szöveg szakszó két (interpretatív úton meghatározandó/létrehozandó) entitás — egy jelölő és egy jelölt — viszonyára utal, és nem egy (statikus) objektumra.

2.2. A komplex jel szemiotikai textológiai fogalmáról

A szemiotikai textológia a komplex jelekre vonatkozóan mind a kommunikációszituációk típusaitól, mind a jelrendszerek típusaitól független felépítés (szaknyelvi terminológiával élve: architektonika), azaz: 1) összetevők, 2) organizációtípusok, valamint 3) kompozicionális szintek és egységek definiálására törekszik. Ezek — kizárólag verbális elemekből felépülő szövegekre vonatkoztatott — alábbi bemutatásához az 1. ábrában látható (itt elsősorban a kizárólag verbális elemekből felépülő szövegekre értelmezett) szemiotikai textológiai jelmodellt fogom felhasználni.

2.2.1. A komplex jelek összetevőiről

Az eddigi szemiotikai textológiai kutatások eredményeinek figyelembevételével a komplex jelek következő kontextuális összetevőit célszerű megkülönböztetni (lásd az 1. ábra középső szektorát):

Ve:
A komplex jel fizikai manifesztációja (vehikulum).

VeIm:
A vehikulumhoz rendelhető mentális kép (vehikulum-imágó).

A vehikulum-imágó szerepe azért jelentős, mert amellett, hogy sok esetben csupán ez áll rendelkezésünkre (lásd például az élőszóban elhangzó kommunikátumokat), minden esetben ez képezi interpretációnk közvetlen tárgyát! A vehikulum-imágóban célszerű megkülönböztetni a következő összetevőket:
– a vizuálisan percipiált vehikulum (globális) analóg mentális képét [= **V**v];
– a vizuálisan percipiált vehikulum (globális) analóg mentális képéhez (belső „hangos" olvasás útján) rendelt akusztikus/auditív vehikulum (globális) analóg mentális képét [= **V**a];
– az analóg mentális kép konceptuális fizikai-szemiotikai arculatát (figura [= **cF**○]); valamint
– az analóg mentális kép konceptuális nyelvi-szemiotikai arculatát (notáció [= **cN**□]).

Fc:
A vehikulumhoz (a vehikulum-imágó konceptuális összetevőinek — a figurának és a notációnak — a közvetítésével) rendelhető kontextuális formai felépítés (kontextuális formáció [= **F**○ + **N**□]).

Sc:
A vehikulumhoz (a hozzárendelt vehikulum-imágó, illetőleg az ahhoz rendelt formáció összetevőinek a közvetítésével) rendelhető kontextuális szemantikai felépítés (kontextuális sensus [= **F**● + **N**■]).

Ami a figurá(k)hoz rendelhető kontextuális sensust [= **F**●] illeti
– a vizuális figurához rendelhető kontextuális sensus csak ritka esetben játszik meghatározó szerepet (szerepe például a képversek esetében nyilvánvaló);

– az akusztikus figurához rendelhető kontextuális sensus minden esetben meghatározó a notációhoz rendelhető kontextuális sensusra vonatkozóan.

A notációhoz rendelhető kontextuális sensusnak [=**N**■] célszerű megkülönböztetni egy fogalmi és teljes egészében verbalizálható összetevőjét (dictum [=D]), egy fogalmi és teljes egészében nem verbalizálható összetevőjét (apperceptum [=A]), valamint egy fogalmilag teljes egészében kifejezésre nem juttatható nem fogalmi összetevőjét (evocatum [=E]).
A kontextuális sensushoz sorolható továbbá (mintegy az előbbi két sensusösszetevőre épülő szuperstrukturális összetevőként) egy (a relatum-imágó szubvilág-struktúrájára utaló) úgynevezett szubvilágérzékeny sensusösszetevő [=**R**⊗].

ReIm:
A formációra és a sensusra vonatkozóan adott módon interpretált vehikulumhoz (illetőleg vehikulum-imágóhoz) rendelhető világfragmentum mentális képe (relátum-imágó).

A relátum-imágóban célszerű megkülönböztetni a következő összetevőket:
– a relátum (globális) analóg mentális képét [= **R**];
– az analóg mentális képhez (a figurához rendelt kontextuálissensus-összetevővel kongruens módon) hozzárendelhető vehikulumspecifikus konceptuális fizikai-szemiotikai arculatot [= **c**F●];
– az analóg mentális képhez (a notációhoz rendelt kontextuálissensus-összetevővel kongruens módon) hozzárendelhető konceptuális nyelvi-szemiotikai arculatot [= **c**N■].

Re:
Az adott módon interpretált vehikulumhoz (illetőleg vehikulum-imágóhoz) rendelhető (a relátum-imágóval egybehangzó) világfragmentum (relátum).

A komplex jelek
– S i g n i f i c a n s komponensének a {(Ve), VeIm, Fc} kettőst (vagy hármast),
– S i g n i f i c a t u m komponensének az {Sc, ReIm (Re)} kettőst (vagy hármast) nevezhetjük.

A VeIm és Fc ugyanúgy egyetlen (Janus-arcú) entitás egymást kölcsönösen meghatározó két oldala (lásd az 1. ábrában a „V” és „F” szubszkriptumokkal ellátott „M” szimbólummal jelölt modellt), mint az Sc és ReIm (lásd ugyanabban

az ábrában az „S” és „R” szubszkriptumokkal ellátott „M” szimbólummal jelölt modellt).

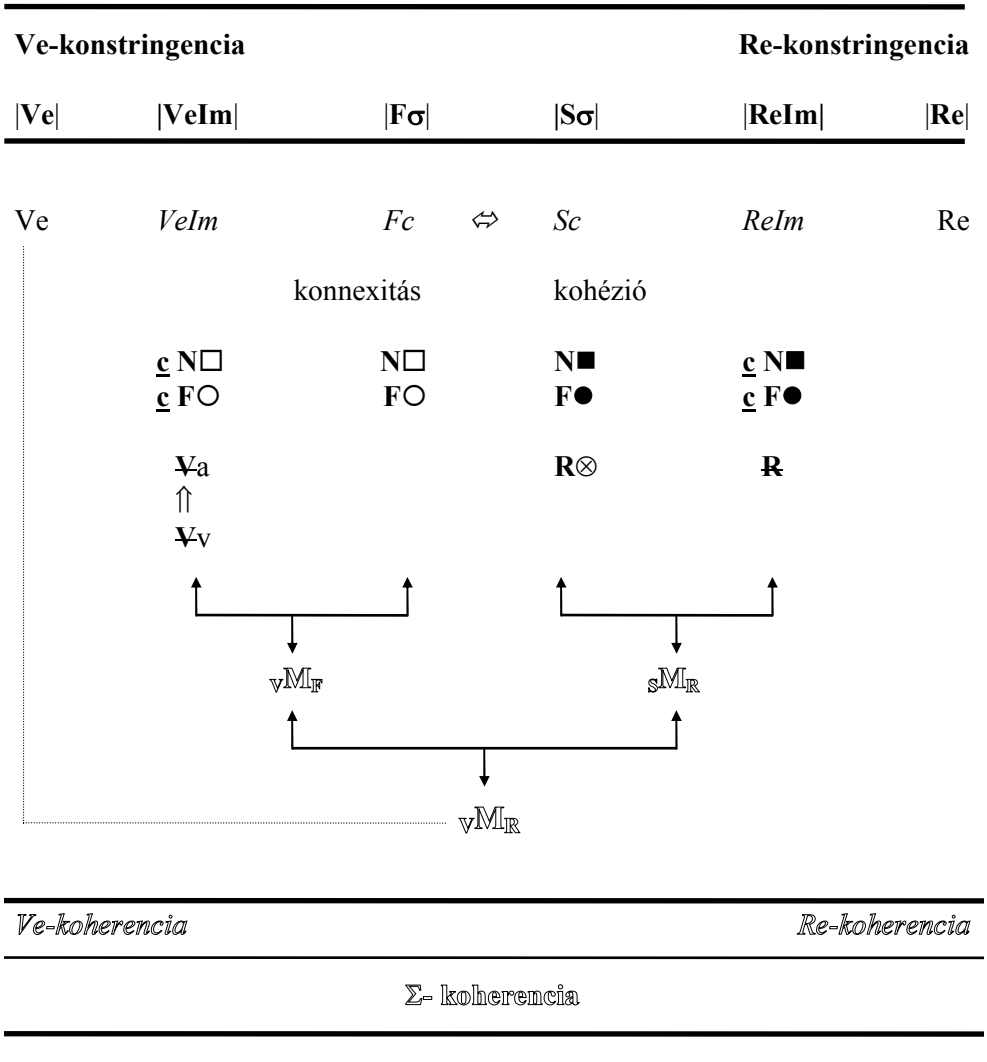

Egy komplex jel szemiotikai felépítésének összetevői

1. ábra

A lehetséges S i g n i f i c a n s - S i g n i f i c a t u m – viszonyokra a „**Σ**{Ss, Sm}” szimbólummal utalhatunk. A **Σ** olvasata ’folyamat’-ként j e l ö l é s (S i g n i - f i c a t i o), ’a folyamat eredménye’-ként k o m p l e x j e l (S i g n u m).

A Significatio(k)nak (illetőleg a Signum(ok)nak) a létrehozásában az a modell játszik szerepet, amire az 1. ábrában az „V” és „R” szubszkriptumokkal ellátott „M” szimbólum utal.

Szövegjelentésnek én kezdettől fogva az összetevőknek a fentiekben Significatumnak nevezett együttesét tekintettem.

A komplex jelekkel kapcsolatban, az adott vagy feltételezett kommunikáció-szituációban létrehozott (kontextuális) összetevőik mellett, foglalkozni kell az ezekhez az összetevőkhöz hozzárendelhetőnek tartható konvencionálisan elfogadott (rendszerszerű) lehetséges összetevőkkel is.

A fenti összetevő-explikációk megfogalmazásakor kizárólag a kontextuálisan adott összetevőkkel foglalkoztam, és azokat egy adott vehikulumból kiinduló interpretációnak megfelelő strukturális-logikai sorrendben tárgyaltam. Ez a sorrend nem jelenti azt, hogy ezeket az összetevőket egy interpretáció során procedurálisan így kell létrehozni (sőt még azt sem, hogy egyáltalán lehet ilyen sorrendben létrehozni).

A konvencionálisan elfogadott (azaz többé-kevésbé rendszerszerűnek tekinthető) összetevő-együttesekre az 1. ábrában a függőleges vonalak közé zárt, kövéren szedett betűszimbólumok utalnak. Abból a szempontból azonban, hogy melyek a konvencionálisan elfogadott formák, az összetevők egymástól eltérő módon viselkednek: egyfelől a formációra és a sensusra vonatkozóan egyszerűbb konvencionálisan elfogadott formákról beszélni, mint a vehikulumokra vagy a relátumokra vonatkozóan, másfelől a formációra vonatkozóan egyszerűbb, mint a sensusra vonatkozóan, végül egy kisebb terjedelmű komplex jel formációjára vonatkozóan könnyebb megállapítani, hogy melyek annak a konvencionálisan elfogadott lehetséges formái, mint egy nagyobb terjedelműére vonatkozóan.

A komplex jelekkel kapcsolatban szükséges továbbá azok (összetevő-specifikus) összefüggőségéről és teljességéről beszélni. A kommunikátumfogalom és a szövegfogalom meghatározásának egyik eleme ugyanis az volt, hogy a kommunikátumok és a szövegek valamiképpen összefüggő és teljes egészet alkotnak, illetőleg ezzel a tulajdonsággal rendelkezőknek tarthatók.

A komplex jelekként kezelt szövegek összefüggőségével kapcsolatban a szemiotikai textológia az egyes összetevőkre vonatkozóan külön szakszavakat használ: a formáció összefüggőségének megjelölésére a konnexitást, a sensuséára a kohéziót, a vehikulumére (valamint a vehikulum-imágójáéra), illetőleg a relátumére (valamint a relátum-imágójáéra) pedig a (Ve-, illetőleg az Re-) konstringencia szakszót.

Szemiotikai textológiai szempontból egy szöveg akkor minősül

– Ve-koherensnek, ha vehikulumához hozzárendelhető egy összefüggőnek (azaz konstringensnek) tartható vehikulum-imágó;

– R e - k o h e r e n s nek, ha relátumához hozzárendelhető egy összefüggőnek (azaz konstringesnek) tartható relátum-imágó;

– Σ - k o h e r e n s nek, ha mind V e -, mind R e - k o h e r e n s, attól függetlenül, hogy magának a vehikulumnak a formációja konnexnek és/vagy sensusa kohezívnak minősíthető-e, vagy sem.

A komplex jelek összefüggésének elemzése mellett fontos az úgynevezett t e l j e s s é g ük (lezárt egész voltuk) elemzése is.

Mindkét fogalom használatának az alapját az a konvencionális tudás, illetőleg meggyőződés képezi, amit a szövegvehikulumokkal való foglalkozás (alkotás és befogadás) során sajátítunk el.

2.2.2. A komplex jelek organizációtípusairól

Az organizációtípusokkal kapcsolatban a szemiotikai textológia a következő o r g a n i z á c i ó p á r o k között tesz különbséget:

a) M a n i f e s z t á l t v s k i e g é s z í t e t t: egy komplex jel vehikulumában ténylegesen adott elemeknek a szervezettsége v s az adott elemekre épülő különféle következtetések alapján létrehozott kiegészített komplex jel vehikuluma elemeinek a szervezettsége.

Ha egy vehikulum valamely k i e g é s z í t e t t változatának organizációját kívánjuk vizsgálni, akkor természetesen először ezt a kiegészített változatot létre kell hoznunk. Egy kiegészített változat általában a következő műveletek végrehajtásának eredményeként jön létre:

– a szövegmondatok kiegészítése olyan elemekkel, amelyekre az adott szövegmondatokban grammatikai utalóelem nem található;

– a szövegmondatok (illetőleg a kiegészítések) kiegészítése olyan elemekkel, amelyekre az adott szövegmondatokban (illetőleg kiegészítésekben) grammatikai utalóelem található;

– a szövegmondatok kiegészítése a vehikulum bizonyos makroegységeire utaló metanyelvi szimbólumokkal.

A kiegészítés végrehajtásának általános szabálya röviden a következőképp fogalmazható meg: Egy adott vehikulumot úgy kell ellátni kiegészítő elemekkel, hogy annak valamennyi szövegmondata (valamint azoknak valamennyi mondatnagyságrendű összetevője) grammatikailag (azaz mind szintaktikailag, mind szemantikailag!) explicit módon teljessé váljon, ugyanakkor az eredeti vehikulum egyetlen eleme se változzon meg.

b) Referenciális (illetőleg denotatív) vs predikatív: egy komplex jel vehikuluma azon elemeinek a szervezettsége, amelyek feltételezetten egy relátum vagy egy relátum-imágó entitásaira, és/vagy ezek fogalmára utalnak vs azoknak az elemeknek a szervezettsége, amelyek az előbbiekkel az adott komplex jel vehikulumában különféle (feltételezett) predikációkat (más szakszóval élve: propozíciókat) hoznak létre.

A referenciális szervezettséggel kapcsolatban a szakirodalom általában koreferencialitásról (koreferenciális szervezettségről) beszél.

c) Kompozicionális vs texturális: egy komplex jel vehikulumának elemei között feltételezett hierarchikus relációk szervezettsége vs az ezek között az elemek (illetőleg tetszőleges nagyságrendű hierarchiáik) között feltételezett hasonlósági vagy azonossági relációk (ismétlődések) szervezettsége.

Ezek az organizációpárok egyrészt nem függetlenek egymástól, másrészt nem vonatkoztathatók egy komplex jel valamennyi összetevőjére, vagy ha igen, nem azonos módon. Ezzel a kérdéssel itt nem kívánok részletesebben foglalkozni, csupán a függőséggel kapcsolatban jegyzem meg a következőket: az első két organizációpár elemeiből létrehozható valamennyi lehetséges domináns kombináció (azaz: manifesztált-konfigurációs, manifesztált-relációs, kiegészített-konfigurációs és kiegészített-relációs), és valamennyire vonatkozóan értelmezhetjük a második két organizációpár elemei által megnevezett organizációkat.

2.2.3. A komplex jelek kompozicionális organizációjának szintjeiről és egységeiről

Az organizációtípusok között kitüntetett szerepet játszik a kompozicionális organizáció, mert a komplex jelek felépítettségének alapját képező (jelrendszertípustól független) szintek és egységek erre vonatkoztatva kerülnek bevezetésre. Ezekkel a szintekkel (és egységeikkel) kapcsolatban itt csupán a következő megkülönböztetésekre kívánok rámutatni:

a) Makroszint:

– elemi egysége az elsőfokú makroegység (például írott/nyomtatott szövegekben a szerző által mondatzáró írásjelekként értelmezett írásjelekkel elkülönített szövegmondatok; hogy milyen írásjelek milyen körülmények között tekintendők szövegmondatzáróknak egy adott interpretáció során, az minden esetben pontosan definiálandó);

– komplex egységei az elsőfokú makroegységekből, illetőleg az ezek tömbjeiből feltételezetten létrejövő tömbök, azaz a másod-, harmad-, n-edfokú makroegységek (például a szövegmondatokból feltételezet-

ten létrejövő szintaktikai, szemantikai (nyomdatechnikai?) elemi tömbök, valamint az ezekből különböző lépcsőkben feltételezetten létrejövő nagyobb egységek).

b) Mezoszint (középszint):

– elemi egysége az elsőfokú mezoegység (például írott/nyomtatott szövegekben a szóalakok);

– komplex egységei az elsőfokú mezoegységekből, illetőleg az ezek tömbjeiből létrejövő tömbök, azaz a másod-, harmad, n-edfokú mezoegységek (például a szóalakokból létrejövő szintagmák, valamint az ezekből létrejövő tagmondatok, illetőleg tagmondattömbök, az elsőfokú makroegység szintjét közvetlenül megelőző szintig).

c) Mikroszint:

– elemi egysége az elsőfokú mikroegység (szövegekre vonatkozóan például egyrészt a szóalakokban egymástól elkülöníthető tőmorfémák, képzők és toldalékmorfémák a magyar nyelvben, másrészt a hangok/betűk);

– komplex egységei az elsőfokú mikroegységekből létrejövő másod-, harmad-, n-edfokú mikroegységek (szövegekre vonatkozóan például egyrészt a szóalakokban fellelhető különféle komplexitású tőmorféma+suffixumai konfigurációk a magyar nyelvben, másrészt a szótagok és szótagkombinációk; mindkettő az elsőfokú mezoegység szintjét közvetlenül megelőző szintig).

d) Szubmikroszint (mikroszint alatti szint):

– elemi egysége az elsőfokú szubmikroegység (szövegekre vonatkozóan például a fonológiai megkülönböztető jegyek);

– komplex egységei az elsőfokú szubmikroegységekből létrejövő szubmikroegység-konfigurációk (szövegekre vonatkozóan például a fonológiai megkülönböztető jegyeknek egy adott nyelv hangjaiként realizált konfigurációi).

Ezekkel a szintekkel, illetőleg egységeikkel kapcsolatban is különbséget kell tenni rendszerszerű és kontextuális értelmezésük között.

A rendszerszerű értelmezés esetében egyrészt azt kell vizsgálni, hogy az adott jelrendszerben mi felel meg az absztrakt elnevezésű szinteknek és egységeiknek, másrészt pedig azt, hogy az adott rendszerben mi tekinthető a legmagasabb fokú egységnek (például, hogy a magyar nyelv rendszerében lehet-e rendszerszerű másod- és/vagy harmadfokú makroegységeket/mondattömböket definiálni, és ha igen, hogyan). Ennek a vizsgálatnak az eredménye teheti egyértelművé a szigorú értelemben vett nyelvészet autonóm területének a határait,

illetőleg jelölheti ki annak helyét a szemiotikai textológia szövegnyelvészeti komponensén belül.

A kontextuális értelmezés esetében mindenkor az adott teljes, dominánsan verbális kommunikátumot jelöli a szöveg szakszó, függetlenül attól, hogy annak milyen szintű rendszerszerű egység feleltethető meg (illetőleg, hogy megfeleltethető-e neki rendszerszerű egység egyáltalán). Azaz a szövegfogalom a rendszerszerű szintek és egységek szempontjából nézve funkcionális és nem egyszer s mindenkorra meghatározott. Ennek következtében hasonló a helyzet a szövegek bizonyos szintű kompozícióegységeinek a fogalmával is.

3. A szemiotikai textológiai interpretációk típusairól és az ezek végrehajtására szolgáló bázisokról

A dominánsan verbális szövegek fizikai megjelenési formája (vehikuluma) és a befogadók (interpretátorok) azokkal való interakciójának egyértelmű elemezhetősége (vezérelhetősége) érdekében definiálni kell a kommunikátumok megközelítéseinek lehetséges módjait és az interpretációk lehetséges típusait. Én itt csak az interpretációtípusokkal kívánok foglalkozni, érintve röviden az interpretációk végrehajtása során felhasználásra kerülő úgynevezett bázisok létrehozásának a lehetőségeit is.

3.1. A szemiotikai textológiai interpretációk típusairól

Az analatikus kommunikátum-megközelítésnek, más szóval az interpretációnak a típusaival kapcsolatban a szemiotikai textológia a következő interpretációpárokat különbözteti meg:

a) Természetes vs elméleti: úgynevezett természetes befogadói szituációban létrehozott (intuitív, nem egy interpretációelmélet által előírt utasítás algoritmikus lépéseit követő) interpretáció vs egy interpretációelmélet utasításait követő.

b) Értelmező (explikatív) vs értékelő (evaluatív): egy vehikulumhoz valamennyi komplexjel-összetevőt (vagy azok közül csak valamelyeket) hozzárendelő interpretáció vs a hozzárendelt összetevőket valamilyen (stilisztikai, poétikai, szociális, morális, ideológiai, vallási stb.) normarendszerre vonatkozóan minősítő.

c) Elsőfokú vs másodfokú: egy adott vehikulumhoz közvetlen (betű szerinti értelemben vett) komplexjel-összetevőket hozzárendelő (vagy ezeket az összetevőket értékelő) interpretáció vs közvetett (szimbolikus értelemben vett) komplexjel-összetevőket hozzárendelő (vagy ezeket az összetevőket értékelő).

d) Leíró (deszkriptív) vs érvelő (argumentatív): az értelmezést, értékelést csupán bemutató interpretáció vs a bemutatott értelmezést, értékelést megokoló.

e) Strukturális vs procedurális: csupán az interpretációfolyamat eredményét bemutató interpretáció vs magát az interpretációfolyamatot (is) bemutató.

E párok között egyértelmű sorrendi relációk állnak fenn. Ezekkel itt nem kívánok foglalkozni, annak kiemelését azonban szükségesnek tartom, hogy az interpretációk között kitüntetett helyet foglal el az elméleti elsőfokú leíró strukturális értelmező interpretáció.

3.2. A szemiotikai textológia keretében használt interpretációbázisokról

A különféle interpretációfolyamatok eredményeinek egyértelmű bemutathatósága (leírhatósága) érdekében explicit módon kell reprezentálni tudni az ezekben a folyamatokban szerepet játszó interpretációbázisok (tudás-/meggyőződés-, hipotézis-, preferencia- és prediszpozíció-rendszerek) valamennyi típusát. Itt csupán e bázisok megválasztásának, illetőleg létrehozásának lehetőségeit érintem röviden.

Egy interpretációfolyamat végrehajtásánál alkalmazott bázis megválasztására, illetőleg létrehozására vonatkozóan a következő lehetőségek állnak fenn:

– az interpretátor megpróbálja az interpretálandó szövegre vonatkozóan (filológiai és/vagy más szaktudományos szempontból) adekvátnak tartható bázist a szakirodalom alapján megtalálni, vagy létrehozni/rekonstruálni;

– az interpretátor megpróbálja az egy adott befogadóra vagy befogadócsoportra jellemzőnek tartható bázist a szakirodalom (vagy más források) alapján megtalálni, vagy létrehozni/rekonstruálni;

– az interpretátor megpróbálja empírikusan meghatározni azt a bázist, amivel az a csoport rendelkezik, amelyikre jellemző módon szeretné interpretációját végrehajtani (a kommunikátumelemzést elkészítő kreatív megközelítések többek között ennek az empírikus meghatározásnak a céljára is szolgálnak);

– az interpretátor azt a bázist választja interpretációja létrehozásához, amivel az adott kommunikációszituációban mint sajátjával rendelkezik.

A bázisok explicit reprezentálása mind a négy esetben azt a célt szolgálja, hogy azok interszubjektív módon hozzáférhetővé váljanak.

***

Ismételten hangsúlyozni kívánom, hogy itt a szemiotikai textológiának csupán legjellemzőbb jegyeit volt szándékom bemutatni. „Működése” csak szöveginterpretációk létrehozásában való alkalmazása útján lenne bemutatható, ami a jelen kötetnek nem célja.